

folklor/edebiyat - folklore&literature, 2023; 29(1)-113. Sayı/Issue -Kış/Winter
DOI: 10.22559/folklor.2403

Derleme makalesi/ Compilation article

Kaşkay Türklerinin Dokuma Çevresinde Gelişen İnanışları

Beliefs of Qashqai Turks within the surrounding of
Hand-woven

Ashkan Rahmani*
Majidreza Moghanipour**

Öz

Kaşkaylar Türkçe konuşan, İran'ın güneybatısında ve çoğunlukla Fars eyaletinde yaşayan göçebe bir halktır. Kaşkaylar genel olarak İran'a bağlı beş eyalette yaşamaktadırlar. Bu eyaletler; Fars, Buşehr, İsfahan, Huzistan, Kuh-giluye'dir. Günümüzde Kaşkaylar altı büyük aşiretten oluşmaktadır, bu aşiretler; Amele, Dereşorlu, Şeşbeyli, Farsimedan, Küçük Keşküllü, Büyük Keşküllü'dür. Kaşkayların kültürleri, gelenek ve göreneklere hem İran'ın diğer bölgelerinde yaşayan Türklerle hem de diğer ülkelerde yaşayan Türklerle benzerdir. Diğer Türk toplumlarında olduğu gibi en önemli el sanatlarından biri el dokumaları olan Kaşkaylar, doku-

Geliş tarihi (Received): 2-04-2022– Kabul tarihi (Accepted): 14-12-2022

* Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.). Şiraz Üniversitesi Sanat ve Mimarlık Bölümü. Şiraz - İran / Shiraz University, Faculty of Art & Architecture Department of Art. Shiraz - Iran. rahmani.ashkan@shirazu.ac.ir. ORCID ID 0000-0002-6431-7686

** Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.). Şiraz Üniversitesi Sanat ve Mimarlık Bölümü Mitoloji ve Sanat ve Mimarlık Çalışmaları. Şiraz - İran. /Shiraz University Art and Architecture Department Studies Mythology and Art and Architecture. Shiraz - Iran. moghanipour@shirazu.ac.ir. ORCID ID 0000-0001-9806-6953

mayla bağlantılı bazı inanışlar geliştirmişlerdir. Kaşkaylara ait atasözleri, şarkı, şiir, deyimler, kısmen Şamanizm'e, kısmen de yaşadıkları bölgenin kültürüne aittir diyebiliriz. Bu doğrultuda çalışmanın amacı Kaşkayların dokuma sanatıyla bağlantılı olan inanışlarının tespit edilmesidir. Bu çalışma için özellikle Fars eyaletinde Şiraz, Mervdeşt, Firuzabat ve Faraşbant bölgelerinde alan araştırması yapılmıştır. Kaşkayların el dokumalarını incelediğimizde, dokuma ile bağlantılı inanışları iki kategoride toplayabiliriz; ilk olarak dokumalara doğüstü güçlerle çatışmanın yansıtıldığını görüyoruz; ölüm, dar görüşlülük, talihsizlikler, uğursuzluk ve kötü şans gibi inanışlar bunlara örnek olabilir. İkinci olarak ise doğüstü güçlerden yardım istemek amacıyla yapılan ritüelleri görüyoruz, örneğin; İmam Ali ve Meleklerden yardım istemek, niyet etmek ve dilek dilemek gibi inanışları bu grupta toplayabiliriz. Araştırma sonucuna göre, renk, ölüm, nazar, dilek dileme ve şeytan ile ilgili inanışlar ve ritüeller daha çok Şamanizm kaynaklıdır, diyebiliriz. Yardım istemek, zaman, yetenek göstermek ve gökle ilgili inanışlar ve ritüeller ise, Kaşkayların kalmış oldukları bölge kültüründen kaynaklanmıştır diye söylenebilir.

Anahtar sözcükler: *Kaşkay, Türk inanışları, maddi olmayan kültür, el dokuması, Şamanizm*

Abstract

The Qashqai refer to nomadic people who speak Turkic and live in southwestern Iran, primarily in Fars. Besides Fars, they are dispersed throughout Bushehr, Isfahan, Khuzestan, Kohgiluyeh, and Boyer-Ahmad. Today, this tribe is composed of six major clans: Amele, Dereşorlu, Şeşbeyli, Farsimedan, Küçük Keşköllü, Büyük Keşköllü. In terms of culture and customs, the Qashqai are similar to Turks living elsewhere in Iran and abroad. Like many Turkic-speaking communities, handwoven handicrafts have been an integral part of their culture, and over time, some beliefs have developed about the art of weaving. The proverbs, songs, poems, and expressions they use are partly influenced by shamanism and partly by their local culture. Accordingly, this study intends to determine the beliefs of the Qashqai regarding handwoven art. A field study was conducted in the province of Fars in Shiraz, Marvdasht, Firuzabad, and Farashband. The beliefs associated with Qashqai handwoven products fall into two categories: a) a reflection of the struggle against supernatural forces such as death, the evil eye, ill omens, and bad luck; b) the practice of appealing to supernatural forces; appealing for help from Imam Ali, asking for assistance from the angels, and making wishes. Study results indicate that beliefs about death, colors, the evil eye, wishing, and confronting the devil are mostly linked to Qashqai's shamanistic beliefs. On the other hand, their beliefs concerning time and the sky, asking for help, and demonstrating power are largely shaped by the region in which they were settled.

Keywords: *Qashqai, Turkish beliefs, intangible culture, hand woven, Shamanism*

Giriş

İran’da yaşayan Türklerin tarihinin en az bin yıllık bir geçmişi olduğunu bilmekteyiz. Türkler bin yıl boyunca çeşitli nedenlerle gruplar halinde İran’ın farklı bölgelerine göç etmişlerdir. Bu göçebe Türk topluluklarından biri de Kaşkaylardır. Kaşkayların birçok aşireti bugün İran’ın beş eyaletinde yerleşik yaşama geçmiştir. Bu eyaletler Fars, Buşehr, İsfahan, Huzistan, Kuh-giluye’dir. Günümüzde Kaşkaylar altı büyük aşirettten oluşmaktadır bu aşiretler; Amele, Dereşorlu, Şeşbeyli, Farsimedan, Küçük Keşköllü, Büyük Keşköllü’dür. Kaşkaylar gelenek, görenek ve kültür olarak dünya üzerinde yaşayan diğer Türk haklarına benzemektedir ve aralarında ortak birçok yön vardır. Diğer Türk toplumlarında olduğu gibi Kaşkayların kültüründe de dokuma sanatı çok önemli bir yere sahiptir. Dokuma kültürüne inançlarını da yansıtmışlardır. Maddi kültürün bir parçası olan dokuma sanatı aynı zamanda maddi olmayan inanç kültürünü de içinde barındırmaktadır. Dokuma sanatına yansıyan bu inanışların çoğunun Şamanizm’le ve yaşam tarzlarıyla ilgili olduğu kanısındayız. Dokuma sanatına yansıyan inanışlarla ilgili günümüze kadar ne yazık ki detaylı bir çalışmanın yapılmadığını görüyoruz. Yapılan çalışmalar ise daha çok Kaşkay Türklerinin inançları üzerine yoğunlaşmıştır. Makalenin amacı, Kaşkay Türklerinde dokuma sanatıyla bağlantılı olan inanışları belirtmektir. Ancak bu inanışlara sahip olan kişileri yerinde inceleyerek ve onlardan alınan sözlü bilgilerin ışığında yapılabildi. Bu amaçla Kaşkay Türklerinin yaşadığı bölgelerde alan araştırması yapılarak topluluklardaki yaşlı insanlarla bilgi alışverişinde bulunulmuştur. Alan araştırması için Şiraz, Firuzabat, Mervdeşt, Farashbant şehirleri ve yakın köyleri ziyaret edilmiştir. Makale tamamen alan araştırması ile elde edilen verilere dayanmaktadır. Alan araştırmasında koyun kırıpmından yünün eğrilmesine, boya yapımından dokuma aşamasına kadar tüm dokuma süreçleri incelenmiştir. Ayrıca dokuma ile ilgili kültürde yer alan atasözleri, türküler, maniler, şiirler de incelenmiş ve bunların inanışlarla olan bağlantıları belirlenmeye çalışılmıştır.

1. Yöntem

Araştırmanın kapsamı İran’da yaşayan Türk soylu olan Kaşkay aşiretleridir. Bu kapsamda çalışmada betimsel model kullanılarak nitel veriler toplamıştır. Betimsel modele dayalı olarak Kaşkay Türklerinin yaşadığı bölgelerde derlemeye dayalı alan araştırması yapılmıştır. Araştırma kapsamında Kaşkay Türklerine ait dokumalar, dokumayla bağlantılı inanışlar ve sözlü kültüre ait öğeler incelenmiştir. Tespit edilen kişiler ile sözlü görüşmeler yapılmıştır.

2. Kaşkay Türkleri

Kaşkay Türkleri İran’ın güneybatısında yoğun olarak Fars bölgesinde yaşamaktadırlar fakat ne zaman ve nereden Fars bölgesine geldikleri hususunda kesin bir bilgi yoktur. Bu konuyla ilgili araştırmacılar tarafından çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bu farklı görüşleri Parham bir araya getirerek şöyle yazmıştır: Yazar Gerhard Dorfer Kaşkayları Oğuz Türkleri olarak kabul etmiştir (Andrew, 1976: 7). Bazıları, Kaşkayların geldikleri yeri Kaşger olarak kabul ediyordu (Parham, 1983: 247). Dehhoda ise Kaşkay’ın Türk dilindeki (Kaçkay) kaçmak kelimesinden geldiğini açıklamıştır (Dehhoda, 1960: 786). Oberling, Kaşkayların 11.

ve 12. yüzyıllarda Orta Asya'dan göç ettiğini dile getirmiştir (Oberling, 2004: 11). Bu topluluğun çoğu Türk kökenlidir ve hemen hemen tümü, Batı Oğuz Lehçesiyle Türkçe konuşmaktadır (Oberling, 2004: 21). Bu toplumun Fars bölgesinde yaşadığına dair en eski kaynak, 15. yüzyıla dayanmaktadır. Hasan-ı Yezdi'nin yazdığı *Câmi' u 't-Tevârih* kitabında (855-857 H./ 1451-1453 M.), Gendoman yöresinde (Fars bölgesinin kuzeyinde) Kaşkay Yörüklerinin yaşadığından bahsetmiştir (Afşar, 1983: 244). Daha sonraları ise farklı dönemlerde farklı yerlerden (Orta Asya, Kafkas, İran, Türkiye) gelen etnik gruplar (Türk, Lor, Kürt, Lek, Arab, Fars, Beluç ve Çingene) Kaşkaylara katılmışlardır (Beck, 1991: 9). Safevi döneminin sonuna doğru, Jani Ağa Kaşkay (İlhamı) tarafından, ilk defa dağılmış Halaç ve Kaşkay toplumları bir araya gelerek Kaşkay İli (boyu) oluşturulmuştur (Parham, 1983: 255). Kaşkaylar 20. yüzyılda Türk boyu olarak tanınmaktaydılar (Beck, 1991: 9). Kaşkaylar altı büyük aşiretten (oymak) oluşmaktadır. Kaşkaylarda yaylak- kışlak yaşam tarzı görülmektedir. Kışlakları Huzistan bölgesinden Fars bölgesinin güneyine kadar uzanırken, yaylakları ise Fars bölgesinin kuzeyi ve kuzeybatısındaki Zagros dağıının güneyinde yer alır. Amele aşireti kışlakları Firuzabat ve Faraşbant ile Lar arasındaki bölgede geçirirler ve yaylakları ise Semrom bölgesindedir. Dereşorlular aşiretinin kışlakları Fars'ın batısından Huzistan'ın doğusuna kadar uzanırken, yaylakları ise Ameleler aşireti ile ortak olarak Semrom'dadır. Şeşbeyli aşireti kışlaklarını çoğunlukla Faraşbant bölgesinde geçirirken, yaz aylarını ise Fars Eyaletinin kuzeyinde olan Abadeh ve İklit civarında geçirirler. Farsimedanlar sonbahar ve kış aylarını Kazerun bölgesinde ve yaz aylarını Padına dağıının eteklerindeki yaylalarda geçirirler. Küçük Keşköllü aşireti Amele aşireti ile aynı kışlaklara sahiptir. Büyük Keşköllülerin de Dereşorlu aşireti ile ortak kışlakları vardır, her iki Keşköllü yaz aylarını Kakan ve Kömehr yaylasında ikamet ederler (Kiyani, 1992: 508-512). Günümüzde Kaşkay aşiretinin bir kısmı yerleşik hayata geçerken, bir kısmı ise halen göçebe hayatını devam ettirmektedirler. Toplam beş bölgede (Fars, Buşehr, İsfahan, Huzistan, Kuh-giluye) Kaşkay aşiretlerine rastlamak mümkündür.

3. İnanışlar ve ritüeller

Kültürü oluşturan önemli yapı taşları vardır bunlardan bazıları; inançlar, gelenekler, anlatılar, halk sözleri, halk sanatlarıdır. Bir insanın inanışları, davranışlarının ve eylemlerinin türünü belirler. Bu inanışlar genellikle dünya görüşleri ve düşünce sistemleri, din ve din sistemleriyle ilgilidir. Bu sayede dünya ve ölümden sonraki yaşam hakkındaki inanç türleri ve farklı düzeylerdeki davranış türleri incelenebilir. Bu inanışlar, hayaletlerin ve ruhların ortaya çıkışı, efsanevi ve hayali yaratıkların varlığıyla ilgili ise, onların popüler inanışlarıyla ilgilidir (Tamimdari, 2011: 17). Eski çağlarda her türlü fert veya grup, fıkrı ve fiziki davranış, insanların dini ve dini davranış ve düşüncelerinin bir parçası olarak kabul edilirdi. Geçmişte, bugün kültür dediğimiz şey, daha çok din ve doğaüstü konulardan esinlenmiştir. Hem antik hem de modern, hepsi bir dizi kutsal inanç içeriyordu ve bireyin bireysel ve sosyal hayatı, bu inanç ve ritüeller temelinde şekillendi (Akhte, 2006: 30).

İnanç; Tanrı'ya, bir dine, bir mezhebe, bir insana, bir peygambere, bir imama, insanüstü bir güce, tabiat olaylarına, bir düşünceye, bir kaniya, bir görüşe, bir iletiye, bir öğretiyeye, bir öneriyeye, bir saniya, bir olguya, bir iddiaya, bir varlığa, güneş, ay, yıldız, hayvan, figür, ister

taş, kaya, ağaç, mezar, su, ateş, toprak, ister din, mezhep, fikir, ruh, gibi soyut bir nesneye, bir şeye gönülden, kalpten, içten inanmak, güvenmek, iman etmek, tasdik etmek, itimat etmek, kanaat getirmek, bağlı bulunmak, onu uygulamaya çalışmak, onu savunmak olgusudur (Batyatlı, 2012: 39). İnanışlar halk kültürünün en önemli unsurlarıdır. İlkel insandan günümüze inançlar insanların hayatlarını etkilemiş ve şekillendirmiştir. İnançların kökenlerinin çok eski zamanlara dayandığını biliyoruz. Her kültürde olduğu gibi, tek tanrılı dinlerden önceki inanç sistemlerinden tek tanrılı dinlere geçen toplumlar, inançlarını birdenbire terk etmemişlerdir. Yeni dinlerinin özüne aykırı olmasına rağmen, bir kısmını da yeni dinlerinin rengine ve kalıbına sanki gerekliymiş gibi uygulamışlardır (Artun, 1998: 66). Bir halkın kültürünü oluşturan bağlam, tarihine dayalıdır. Çin'den Avrupa'ya kadar geniş bir alanda yaşayan Türkler, tek bir köke bağlıdır ve inanışları birkaç bin yılda oluşmuş ve büyümüştür. Türkler İslamiyet'i kabul edene kadar birçok inanç sisteminin etkisinde kalmışlardır. Her sistemde olduğu gibi bu inanışların bir kısmı da İslam'ın özüne aykırı olmakla birlikte yaşatılmıştır. Aynı kültürel kaynaklardan beslenseler de her yörenin kendine has inanışları vardır. Bu durum, Türk inanışlarının zenginliğini göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır (Artun, 1998: 66). Şamanizm, Türk topluluklarının uzun tarihsel süreçte oluşturdukları inanç, kültür ve yaşam tarzlarının bir evreni olarak ele alınabilir (Alp - Mutlu, 2021: 1011). Şamanizm, bütün dinlerden önce de vardı. Şamanizm'in izlerini daha sonra ortaya çıkan dinlerde de görmek mümkündür. Günümüzde, Çin, Hint ve İran da Şaman kültür dairesi içerisinde de yer alır (Şenesen, 2021: 55-56; İnan, 1952: 19). Türklerin doğudan batıya giden yolculuğu boyunca farklı bölgelere yerleştiklerini görüyoruz. Yerleştikleri bölgelerde yüzyıllar boyunca yaşadıkları için kültürleri o bölgelerin yerli kültürleri ile oldukça karışmıştır. Kaşkay Türkleri toplumunda yaygın olan inanışların bir kısmı kendi kültürlerine, bir kısmı da yaşadıkları bölgenin kültürlerine atfedilebilir, bazen net olarak ayrılmak mümkün olmamaktadır.

3-1. Renkle ilgili inanışlar ve ritüeller

Renklerin farklı kültürlerde farklı tanımları ve etkileri vardır. Renkler insanlara farklı duygular hissettirebilir neşe, karamsarlık, üzüntü, sakinlik, gerginlik bu hislerden bazılarıdır. Bu konudaki önemli kaynakların başında gelen Dede Korkut Destanlarında da renklerin yer alması dikkat çekicidir. Özellikle siyah gibi koyu renkler karanlık, kötü ve sefalet anlamlarına gelmektedirler. Örneğin Kafkaslarda siyah kötü niyetli insanları, karanlığı ve kötüyü temsil eder. Aynı renk beyaz ve kırmızı ile kullanılırsa güzel bir kadının sembolü olabilmektedir (Hunt - Chenciner, 2006: 459). Şamanizm'de kara renk yeraltında yaşayan kötülük tanrısı Erlik'i simgeler (İnan, 1998: 39). Hem Dede Korkut Destanlarında ve Türk kültüründe kara sözcüğünün sıkça kullanıldığına rastlanır; kara deniz, kara dağ, kara saç, kara koyun, kara yer, kara gün, kara göz, kara kıl, kara dere, kara kaş, kara taş, kara bulut, kara inek, kara giyinmek (Ergin, 2010: 16-23). Batı kültüründe siyah, yas ve ölümü temsil ederken ve Orta Doğu'da ölüm ve doğum, kötülük ve gizem, sihir ve bilinmeyen gibi zıt anlamları yansıtmaktadır. Türk kültüründe ise siyah, kötülüğün ve yasın sembolüdür (Küçük, 2010: 193; Özcan, 2018: 273). Kaşkay ile yayla ve kışlakları ortak olan Hamseh aşireti dokumalarında daha çok koyu renk kullanırlar, kendileri geçmişte yoksul olduklarını, hayatlarının zor geçirilmesini ve yörenin kurak olduğunu inanırlar

(K1). Kaşkay toplumunda renkler de özel bir öneme sahiptir. Kaşkay toplumunda özellikle Şeşbeyli aşireti ve Bahmanbeyi tiresinde¹ aileler siyah, koyu mavi, koyu yeşil gibi koyu renklerin boyamada kullanılmasının hayatları için iyi olmadığına inanırlar. Bu nedenle boyamada açık renkler daha fazla tercih edilmiştir ve başkaları tarafından boyanan koyu renklerle değişik tokuş edilmiştir. Kölelü tiresi (Şeşbeyli aşireti altında bir tire), halı boyamanın kendilerine uğursuzluk getireceğine ve sevdiklerinin ölümüne neden olacağına inanıyorlardı. Bu sebeple boyama işlemini asla kendileri yapmazlar ve gerekli olan boyalı malzemeyi başka aşiretlerden alıyorlardı. Koyu renkleri boyamama geleneği diğer birçok Kaşkay aşiretleri ve tirelerinde (Nemedi, Çobankara, Şeşbeyli, Bahmanbeyi) de yaygın olarak görülmektedir (K7). Belki de bunun nedenlerinden biri boyama işleminin zor olması ve belli bir beceri gerektirmesidir. Çünkü belirli bir tonda bir renk elde etmek için özel bir uzmanlığa sahip olmak gerekir. Bu bilgi ve beceri eksikliği de aşiretlerin bu işlemlerden kaçınmasını sağlamış olabilir.

Türk kültüründe sarı renk hastalık, nefret, düşmanlık ve kötülük simgesi olmuştur (Bayat, 1993: 53). İran halk masallarında sarı renk sadece sıradan insanlara ve toplumun alt sınıflarına aittir. Üst sınıflar ve kralların nesnelere ve giysileri için altın şeklinde kullanılır (İrani - Yusefi, 2018: 55). Kaşkaylarda birçok aile sarı renk ile dokumaya başlamaz ve dokumacının dokurken zorlanacağı ve dokuma sürecinde onun da renginin sarıya döneceğine inanırlar. Her zaman anneler kızlarına şunu söylerler; *rengin sarala sarala biter* (K4). Başlangıçta birkaç sıra beyaz dokuma; iyilik, iyi niyet, nimet, hızlı ve kaliteli dokuma göstergesi olarak kabul ediliyor. Şamanizmde beyaz renk ululuk, adalet ve güç anlamına gelir. İyilik anlamına gelen beyaz renk, Şamanizm'de iyilik tanrısı olan Ülgen'i temsil eder (Genç, 2009: 8). Fars bölgesinde beyaz ve açık renk huzur, neşe, iyilik anlamına gelir. Bu yüzden kutlama törenlerinde beyaz giyinilir. Beyazın yanında kırmızıyı kullanmak hareket, yaşam ve canlılığın bir işareti olarak görülür. Kırmızı renk, genellikle dokumalarda zemin rengi olarak kullanılmış ve bu toplumun el dokumalarında baskın renk olarak görülmektedir. Dede korkut kitabında en çok sevilen renk kırmızıdır ve bu renk mutluluk ve muradın simgesi olmuştur (Sümer ve diğerleri 1973). Diğer Türk topluluklarının hikâye ve destanlarında da kırmızı karşımıza çıkar ve genelde kırmızı olumluluk simgesidir (Yılmaz, 2003: 134). Çoğu Kaşkay ailesi, beyaz nesnelere beyaz yün de dahil, evden çıkarılmaması ve gün batımından sonra kimseye ödünç verilmemesi gerektiğine inanırlar. Gecenin karanlığında beyaz nesnelere onlar için ışık, kara gecenin sonu için ümit, iyi talih, bereket ve iyi şans simgelemektedir. Bu renklerin evden ayrılmasının ev halkının talihini kaybetmesine neden olacağına inanılıyordu. Beyaz nesnelere birine verilmesi, karşı tarafın bu beyaz nesne yerine bir şey koymasına ile mümkün olurdu. Yerine ne koyduğu önemli değildir ama yerine bir şey konulmaz ise beyaz nesneyi ödünç veya borç veren ailenin zarar göreceğine inanılırdı. Kazaklarda Yere beyaz dökülürse (süt, ayran) o yere basılmaz, kutsal sayılır (Yılmaz 425), Şirazliler gece karanlığında beyaz nesne ödünç vermezler (Faghiri, 1963: 132-136). Beyaz rengin kutsal olduğunu hem İran halk kültürü ve hem Türklerde görebiliyoruz.

Aşiretlerde ve göçebelerde inanışlar gelenekler babadan oğula ve anneden kıza aktarılırdı. Bazı öğretilerin çocukların zihninde kalıcı olması için şiir ve şarkıların kullanıldığını görüyoruz. Bu yolla aktarılan konulardan biri de renklerdir. Renkler dokumada özel anlamlara sahiptirler. Kaşkay toplumunda dokuma tamamen kadın odaklıdır. Dokuma yapan kadınlar, kullanılan renkler ve dokuma ile ilgili bazı önemli bilgileri şiirler yoluyla birbirlerine aktarmışlardır:

El ettim sarıya Car ettim tarıya
El ettim gülgeze² vurdum abıya³
El ettim abıya bindim yabıya⁴
El ettim ağa vurdum dağa
Ağıdan abı hanların bağı
Narınca⁵ ve yaşıl birbire yaraşır (K2).

Şiirde kullanılan renkler (beyaz, mavi, kırmızı, sarı), Kaşkay dokumalarında en sevilen ve baskın renklerdir, bu durum dokuyucuların söylediği şarkılarda da öne çıkmaktadır.

3-2. Ölümle ilgili inanışlar ve ritüeller

Fars eyaletinde yaşayan göçebeler arasında yas ritüelleri, Kaşkay Türklerinde daha önemli bir yer sahiptir. Kaşkay toplumunda yas dönemi yaklaşık bir yıl sürer. Bu nedenle, bir aileden bir kişi ölürse, at ve aksesuarları uzun süre süslenir (at önlükleri, ölen kişiye ait at örtüleri ve süslemeleri vb.). Bu atlar üzerlerine kimse binmeden göç sırasında siyah kumaşla örtünerek göçle birlikte götürülür. Bu ritüelle merhum kişiye duyulan saygının gösterildiğine inanılıyordu (Kiyani, 1992: 262). Dede Korkut kitabında Şamanların ölü ve yas törenlerinde beyaz çıkarıp kara giymek, ölünün bindiği atın kuyruğunu kesmek yer alır (İnan, 1952: 23). Bazı dokumacılar, bir kısım dokumalarda bazı desenlerin dokunmasının güvenli olmadığına inanıyorlar. Örneğin çözümlü yüzümlü *kongere* diye bir desen vardır bu desen bu duruma örnek gösterilebilir (Şekil 1). Nemedi tiresinde (Karadeli obası), dokuyucular *Kongereci cimin* dokumasının uğursuzluk getireceğine inanıyorlar ve o motifin dokunduğu sırada ailenin başına kesinlikle kötü bir şey geleceğine inanıyorlarmış. Alan araştırması sırasında bir dokuyucu ile yapılan röportajda: “1992 yılı yaz aylarında, *Kongereci cimi* dokurken sürekli kötü şeyler için endişelendim, aniden evli olan en büyük kızımın kocasıyla kavga ettiğini duydum ve kızım baba evine döndü. Bunun *Kongereci cimin* dokumasının sonucu olduğunu anladım ve bu cimi göz yaşarımla dokudum” bilgisini aktardı (K3). Tayebi, Burbur ve Çobankara tireslerinde (Amele aşireti altında bir tire) *sıçan dişi* (Şekil 2) denilen motifin onlar için uğursuzluk getirdiğine inanıyorlar (K6). Bazı aileler, dokuma yapılırken belli kişilerin (uğursuz, talihsiz) o civarlarda bulunmaması gerektiğine inanıyorlar ve eğer yakınlarda olurlarsa dokumacının sevdiklerini kaybedeceğini düşünürler. Köleli tiresinde (Şeşbeyli aşireti altında bir tire) 85 yaşındaki Sarıgül adındaki bir kişi derleme sırasına; 1945’te iki çocuğunu kaybetmesinin nedeninin, çözümlü hazırlanması sırasında gelen uğursuz kişi sebebiyle olduğunu aktarmıştır (K7). Halk arasında bu inançlar hakkında pek çok benzerlik vardır; Örneğin İran’ın hemen her yerinde bazı insanların iyi ve kötü talihi olduğuna dair bir inanç vardır. Taleghan Şehrinde, Esfand ayının⁶ ilk gününde uğurlu bir kişinin eve gelmesini iyi bir alamet olarak kabul eder ve yıl boyunca aile üyelerine sağlık, mutluluk, iyilik ve bereket getirdiğine inanırlar (Endjavi, 1973: 48). Tahranlılar ve Şirazlıların eski inanışlarına göre, her yılın ve her ayın ilk günü uğurlu olan birisiyle karşılaşılmasının iyilik ve mutluluk getirdiğine inanırlar. Uğurlu ve uğursuz insanlar herkesin hayatını etkileyebileceğine İran’da inanırlar ve bu inanç günümüze kadar süre gelmiştir. Yine bu bağlamda başka bir inanış ise birinin akrabası vefat ettiğinde Nevruz bayramı günü evlerine gider, pisküller ve rengarenk halılarla çadırlarını süslerlerdi.

Geçmişte Nemedilerde (Amale aşireti altında bir tire) ölen kişinin kırkına kadar, ailesine halı, kilim ve mutfak eşyaları verilmemesi âdetti. Bu inanışla ilgili uğursuzlukların ortadan kalkması için bazı ritüellerin yapılması gerekiyordu. Vefat eden kişinin ailesine herhangi bir nesnenin verilebilmesi için önce o nesnenin İmamzadeye⁷ bırakılması daha sonra aileye bağışlanması veya ödünç vermesi gerekiyordu. Böylece bu durumdan doğabilecek uğursuzluklar yok edilmiş oluyordu. Nemedilerde yine böyle bir durumun yaşandığı ve vefat eden bir kişinin ailesine yardım için koyun veren bir ailenin başına bir kaza geldiği aktarılmıştır. Koyun ödünç veren ailenin çocuğunun kafası kırılmış ve aile üyeleri bu uğursuzluğun devam edeceğine inandıkları için en yakın İmamzadeye tabak bağışlayarak bu uğursuzluğun devam etmesini önlemişlerdir (K3).

Amele aşiretinde ise tanıdık veya akrabalarından biri Allah'ın rahmetine kavuştuğunda, ölen kişinin kırkında, dokuma üzerinde herhangi bir uğursuzluğun olmaması için üst levent kısmında 20 cm kadar iki renkli çiti dokumaktadırlar. Vefat eden kişinin ruhu huzurlu olması, ruhuna saygı gösterilmesi ve hem de dokuyucunun moralinin bozulmaması için dokumada oldukça renkli iplik kullanılır. Öte yandan İran'daki Türklerde ölünün kırkı önemli günlerden sayılır, bu uygulama ile dönemin geçtiğini hatırlatmak istenir. Türkler eski çağlardan itibaren ölünün ruhu memnun olsun diye kurban keserler ve insanlara aş olarak dağıtırlardı (Şişman, 2015: 126-127). Şamanlarda da ruha çok önem verirler. Farklı törenlerde ruhun uçuşu (göklere yükselme veya yeraltına inmesi) hakkında bilgi verilmiştir. Kaşkaylarda biri vefat ettiğinde yapılan dokumalar birkaç gün durdurulur ve merhumun ailesi tarafından iki yaşlı kadın tekrar dokumanın başlamasını teklif eder. Halı dokumasının son sırasındayken kimse dokumanın yanına gelmemelidir çünkü halının sonu ile yakına gelen kişinin hayatının biteceğine inanıyorlardı (K6).

Şekil 1: Kongereli cicim (Şerife Atlıhan arşivinden)

Şekil 2: Sıçandışi tekniği ile bir dokuma
(www.gramho.com, erişim tarihi: 03.11.2020)

3-3. Zamanla ilgili inanışlar ve ritüeller

Göçebe yaşam tarzını benimseyen halklar için zaman esastır. Çünkü belirli bir zamanda göç etmek ve belirli bir zamanda bir yerde konaklamak zorundadırlar. Göçebe toplumlar göç sırasında bilmedikleri bölgelerde yaşarlar bu yüzden zamana çok önem verirler. Kilim, cicim ve halı dokumalarının üretim süreci yine belli zaman aralıklarına bağlıdır. Şurbahurlular (Şeşbeyli aşireti altında bir tire) keçi kılı ve yapağı eğirmek ve her türlü ip hazırlamak için 20-30 Eylül tarihleri arası, çözüğü hazırlanma, 1-10 Ekim tarihleri arası, halının bitmesi 20

Aralık- 10 Ocak tarihleri arası, sonra nevrüza kadar ip eğirme ve hazırlamasının gerekliliğine inanırlardı. Bu tarihlerin dışında işlerin ilerlemeyeceğini düşünürlerdi (K6). Hem Nevruz bayramından sonra havanın sıcak olması nedeniyle kışladan yaylaya çıkmak zorundadırlar. Eskiden hayvanla göç etmeleri için göç süresi yaklaşık iki aydı, bu yüzden zamana önem vermeleri gerekirdi.Çeginilerde (Amele aşireti altında bir tire) halıyı dokumak için komşudan kirkit ödünç alındığında ve dokuma bittiğinde boş kirkitin iade edilmemesi için çözgünün kesildiğine dair bir işaret olarak kirkitin sapına bir miktar renkli iplik sarılırdı (K4). Ayrıca gün batımından sonra, dolu kirmanı boşaltmazlar ve her zaman şöyle söylenir: *Gün ardında dohuyu boşaltmayın çünkü bir sonraki başlangıç yavaş ilerler* (K2). Gün batımından sonra gecenin karanlığı dolayısıyla halk arasında inanış açısından farklı uygulamalar yapılmaktadır. Kazerun, Buşehr, Firuzabat, Şiraz, Taliş ve İran'ın birçok bölgesinde gün batımından sonra bazı işlerin yapılmamasına inanırlar. Adı geçmiş bölge ve şehirlerde geceleyin evi süpürmek, temizlemek evin bereketini götürür. Geceleyin tırnak ve saç kesilirse evin bereketi kaçır. Akşamleyin dışarı su dökmek evin bereketini götürür hemen buna benzer inanışlar İran Türkleri ve Orta Asya Türklerinde de yapılmaktadır (Yılmaz, 2008: 422).

Köleli tiresinde (Şeşbeyli aşireti altında bir tire) hamile bir kadın veya kucağında 40 günlük bir bebeği olan bir kadın çözgü hazırlama anında veya dokuma yapıldığı sırada orada bulunmamalıdır. Kaşkaylar hamile kadının kilosunun dokuma işini yavaşlattığına ve oradaki genç adamın varlığının işi hızlandırdığına inanıyorlardı. Dokuma veya çözgü hazırlama sırasında, eğer “ağır ayaklı” biri gelirse, dokumacı hemen ayağa kalkar, böylece kişinin ağırlığı dokumayı olumsuz etkilemez. Dokuma sırasında gelen kişinin halı dokuma sürecinde etkili olduğu düşünülür. Eğer bir kişi gündüz doğmuşsa hafif ayaklı olduğuna inanılır ve dokuma başlarken üzerine gelirse o dokumanın hızlı biteceği düşünülür. Bu kişiler dokuma başlarken gelmeleri için davet edilir. Tersine gece ve gün batımından sonra doğan kişilerin ise ağır ayaklı olduğuna inanılır. Ağır ayaklıyı halı dokuma yerinden uzak tutmaya ya da onun huzurunda dokumamaya çalışır (K7). Bu tür inanışlar Şiraz, Marvdaşt, Abadeh ve Kaşkayların dağıldığı birçok bölgede görülür (Faghiri, 1963: 132-136).

İnanışa göre işe başladıktan sonra 20 cm kadar dokunursa artık o dokumaya dışardan olumsuz bir etki olmayacağına inanılır. Şeşbeyli aşiretinde dokumaya gün doğumundan önce başlanması ve en az iki- üç sıra gün doğumuna kadar dokunması gerektiğine inanılır. Onlara göre, çözgülerin ağızı açıldığında ve biraz ilerlediğinde kimse halının dokumasını yavaşlatamaz, diğer yandan da günde yaklaşık 15 sıra dokunmalıdır (K7). Çobankaralara (Amele aşireti altında bir tire) göre iki yüzlü çözgü hazırlama bazı ailelere uğursuzluk getirmiş ve akrabalarının ölümüne yada hayatlarında kötü olaylara neden olmuştur (K9). Çözgü hazırlama işlemi çoğunlukla doğu yönünden batı yönüne doğru yapılır, Kaşkaylar, güneş hareket ettikçe dokumalarının ilerlediğine inanırlar (K9). Güneş, Kaşkaylar için önemlidir. Eski Türkler tabiatta bazı gizli kuvvetlerin varlığına inanmışlardır. Orta Asya kavimlerinde güneş ve ay kültü de vardır (Gömeç, 1998: 43). “Çin kaynaklarının verdikleri bilgilerden anlaşıldığına göre, eski Orta-Asya Şamanizminin esasları Gök-Tanrı, güneş, ay, yer, su, ata cediti, ateş kültleri idi” (Alp - Mutlu, 2021: 1011; İnan, 1972: 2). Türk inanç sisteminde güneş, ay ve yıldızlar gibi bir koruyucu iye mevkiindedir (Alp - Mutlu, 2021: 1011).

İran'da hafta sonu Perşembe ve Cuma günüdür. Eskiden Kaşkay Türklerinde hafta sonu herhangi bir işe başlanmaması gerektiğine inanılırdı ve halı dokumaya da hafta sonları başlanmazdı. Cuma günleri ve akşamları çözüğü hazırlanırsa o dokumanın hızlı ilerlemeyeceği ve zor dokunacağına inanılır. Bazı ailelere göre Çarşamba günün uğursuz olduğu düşünüldüğü için o gün dokuma işlemleri yapılmaz (K8). İran'ın farklı bölgelerinde halk arasında haftanın bazı günleri için farklı inanışlar gelişmiştir. İran'ın bazı şehirlerinde; Kirman ve Şiraz'da Cuma günü giysiler yıkanmaz, bu onlar için uğursuzdur (Faghiri, 1963: 132-136). Kürtlerde Cuma ve Cumartesi yola çıkılmaz ve Cuma günü yeni bir iş başlatılmaz (Efendi Bayazidi, 1990: 94), Minab şehrinde Çarşamba günü diğerleri evine gidilmez (Saedi, 2007: 280). Lorlar'da hafta sonu Kşkaylar'da olduğu gibi dokumaların başlanmaması gerektiğine inanılır. Orta Asya Türkleri'nde özellikle Kazaklar'da da günlere bağlı olarak İran'daki inanışlara benzer inanışlar ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2008: 423).

Bahmanbeyilerde (Amele aşireti altında bir tire) iki komşu aynı anda halı dokuma yapıyorsa, dokumayı önce bitiren kişiden diğeri bir top iplik ödünç almış, böylece onun dokumasının da hızlanacağına ve mümkün olan en kısa sürede biteceğine inanılır (K2). Yine başka bir inanca göre çözüğü hazırlandıktan sonra dokumacı dokumayı daha hızlı bitirebilmek için, hızlı bir şekilde yer tezgâhının başına gidip dönermiş. Çobankaralarda dokumayı hızlandırmak için dokumadan önce ilk başta çok katlı iplikten yapılmış pijama bağı olarak da kullanılan iplikler atkı olarak kullanılır (K6), bu işlemler kullanılan dokumanın başlangıcını ve sonunu sıkılaştırmak için de kullanılmış olabilir. Bu kısımdaki inanışlara baktığımızda dokuyucuların asıl amacı işlerini hızlandırmak ve çabuk bitirmektir, bu nedenle inanış şeklinde annelerden kızlara aktarılmıştır.

3-4. Yardım istemekle ilgili inanışlar ve ritüeller

Kaşkay toplumu Müslüman ve Şiidir, Hz. Ali'yi sadece ilk imam olarak değil, aynı zamanda hayatlarında bir kurtarıcı olarak görürler. Yardıma ihtiyaç duydukları her yerde ve hayatta zorluklar yaşadıklarında, Hz. Abbas ve İmam Ali'yi çağırırlar. Kaşkaylar için İmam Ali sadece dini bir lider değil aynı zamanda efsanevi bir kahramandır. İran kültüründe aslan bir güç ve cesaret sembolüdür ve onlara göre İmam Ali de böyle özelliklere sahiptir. Aşağıdaki şiirler bu duruma örnek gösterilebilir. Şaman kültüründe de doğaüstü güçlerden yardım almaya inanırlarmış (Gömeç, 1998: 48).

Paye men paye peri daste men daste Ali
Ayaklarım, peri ayakları ellerim, Ali'nin elleri
Az Ali madad mikham az peri niro mikham
Ali'den yardım istiyorum Peri'den güç istiyorum
Yine çözüğü hazırlama sırasında işi hızlandırmak için aşağıdaki şiiri tekrar ederler:
Elim şır⁸ ayağım şır şır gel mana meded ver⁹
Meded vernim yokhtur kömek edenim¹⁰ yokhtur

3-5. Yetenek göstermeyle ilgili inanışlar ve ritüeller

Eskiden beri Kaşkaylar göçebe hayat tarzını benimsemişlerdi. Göç sırasında kadın ve kızlarının dokumadaki yeteneklerini göstermek için renkli kilimlerini ve el dokumalarını deve, katır gibi büyük hayvanlarının üzerine örterlerdi. Böylece komşu aşiretler onların dokumada ne kadar maharetli olduklarını görürlermiş. Ayrıca kervanın önüne geçip orada yumurta kırarlarmış böylece kervana nazar değmesinin önleneceğine inanılır. (Kiyani, 1992: 241). Han¹¹ bir Beyin tiresinin ailesine misafir olduğunda ailenin kızı dokuma yapıyorsa, babası kızının yeteneğini göstermek için aşağıdaki dizeleri söyler:

Gızım gızım gız khanı günler tokhıyır yüz ghalı

Ghalısının ghırağhı İmam Reza çırağhı

Menim gızıma gelmiş khan ordusunun elçisi

Halının dokunması sona yaklaştığında ve dokumacıların sabrı tükendiğinde, dokumacılar aşağıdaki nakaratları tekrar ederek kendilerine teselli veriyorlarmış.

Geç gele geç beş günüm iki gün ola

İki günüm bir gün ola

Çiti yapma aşamasında ise, yapılan işleri hızlandırmak için sürekli aşağıdaki nakaratlar tekrarlanır:

melho mikhağhı¹² ektim sekizleme tokhodum¹³

Ağ goyunu sağdım gelin damadı yola saldım

Ayrıca dokumanın başlangıç ve bitişindeki kilim dokuma sırasında ise aşağıdaki sözler tekrar edilir:

Şele¹⁴ hiçi nist şelebaf ham kasi nist

Kilim kısmı hiç bir şey değil kilim kısmını dokuyan kimse değil (K2).

Sürekli işleri hızlandırmak, zamanın geçtiğini çok hissetmemek, özgüvenini artmak ve her işin yapmasını bir şekilde kolay düşünmek amacıyla bu tür sözleri dokuyucular dile getirilir.

3-6. Nazarla ilgili inanışlar ve ritüeller

Nazar, belirli insanlarda bulunduğuna inanılan ve bakışlardan zarar veren bir güçtür. Mavi boncuk, üzerlik otu, sarımsak, eski para, kurt dişi, kartal tırnağı, kurttırnağı, kurşun gibi şeylerin nazarı önlediğine inanılır (Erbek, 1986: 22-24). Nazara karşı eski çağlardan beri sürekli Türkler farklı şekilde uygulamalar yapmışlardır. Bazen dokumalarda da bu amaçla motifler dokunduğu görülmüştür (Erbek, 1996: 73). Anadolu Türkmenlerinde nazara karşı korumak için kaplambağa yavrusu kabuğunu, muska boncuk, gözboncuğu gibi nesnelere bir tılsım koruyucu olarak üzerlerinde taşırlar (Güller, 1995: 161). İran Türklerinin hemen hepsinde diğer Türklerde de olduğu gibi nazardan korumak için farklı uygulamalar yapılmaktadır.

Kaşkaylar genelinde Nazara karşı halıyı tezgâhtan keserken çözüğü ipine bir düğüm atılır ve nazarların evden çıkması için yavaşça şu sözler söylenir.

*Bağladım kör gözleri insan cinsin nefesini
On dört ayın gecesinde okuyorum ayeleri
Tohididen falakı Nasıdan kaferi
Gere germen¹⁵ al aparar bedbektlerimi¹⁶ dal aparar*

Göz bağlaması, kurt ağzı bağlaması, kayıp olan şeyin bulması için eşarbm köşesini düğümlemek ve buna benzer inanışları, İran Türkleri kültüründe görmekteyiz. Kşkaylar'da yeni dokunmuş halıya birisi nazar etmesin diye dokuyucunun yanında olan kişilerin gözleri dua ile bağlanır.

Koyun kırma töreninde birçok aile bir araya gelerek imece yöntemiyle koyun kırkımını gerçekleştirirler. Koyunların sahibi olan aileye nazar değmemesi ve bir zarar yaşamamaları için birkaç defa yüzerlik yakılır. Nazara karşı yüzerlik yakma İran'ın Türklerinde ve Fars bölgesindeki yörelerde Hamseh, Lor, Kaşkay dahil yaygındır. Koyun kırma sırasında kırılan yün toplanırsa diğer koyunlara zarar vereceğine ve koyunların bağırsaklarının bozulabileceğine inanıyorlar, bu yüzden bu törenin bitimine kadar kırılan yünler toplanmaz.

3-7. Şeytanla ilgili inanışlar ve ritüeller

Şaman Türkleri, kötü ruhların etkisiyle insanların huzurlarının bozulduğuna veya bozulabileceğine inanmaktadır (Akgün, 2007: 141). Kötü ruhlar, Şeytan ve cinin her zaman aşiretlere zarar verdiği, hatta bazı durumlarda onların ölmesine sebep olduğuna inanılır. Şeytanın bazen insanların günlük işleri sırasında işlerinin yarım kalmasını sağladığına inanıyorlar. Kararlarında bir gecikme olursa ya da bir telaş varsa, bunun şeytan yüzünden olduğunu düşünüyorlar. Eğirme işlemi sırasında ara verip başka bir işle uğraşmaları gerektiğinde şeytanın devreye girip eğirme işini daha fazla kesintiye uğramaması için, eğirilen ipliği üzerine birkaç parça tükürük sürülür (K2). Bir şeye tükürlük sürmek İran'ın güneyindeki kültürde farklı amaçla yapılır; nazara karşı, uğursuzluğu önlemek, kötü ruhlar ve şeytanın devreye girmemesi için kullanılır (Ahmadi Reishahri, 2003: 141). Yukardaki örneklerden de anlaşılacağı gibi yörelerin hayatında şeytan çok zararlıdır. Sabahleyin dokumaya başlarken gücüyü yukarıya alıp şeytani dokuma ve çözgülerden uzaklaştırmak için çözgüleri *girgecek*¹⁷ çekerler (K5). Orta Asya Türklerinin inanışlarına bakıldığında benzerlerine rastlamak mümkündür. Kazaklar'da da bulaşık akşamdan bırakılırsa üzeri örtülmediğinde şeytan gelir (Yılmaz, 2008: 425). Dokumadan önce herhangi bir kişi hapşırırsa birkaç dakika beklenmesi gerekir ve hemen dokuma işlemi başlatılmaz. Eğer hapşırma birkaç defa tekrar olursa acele etmek gerekir (Homayuni, 1974: 74-75). Fasa halkına göre tekil hapşırma sabrın, çiftin hapşırması ise hızlanmanın işaretidir (Rezaei, 2008: 457). Bu inanış Kaşkay, Bahtiyari, Lor, Hamseh ve bu etniklerin yerleştiği bölgelerde görmektediriz.

3-8. Dilek dilemeyle ilgili inanışlar ve ritüeller

Kaşkay Türklerinde dilek dilemek ile ilgili farklı ritüeller vardır. Kadınlar halı dokurken halı çözgüsünün bir tanesi ayrıldığı zaman misafirin geleceğine inanırlar bu nedenle çadırların içini temizleyerek misafirlerini beklerler (Kiyani, 1992: 247). Kaşkay'nın göç güzergâhı üzerinde olan "Pir-i Laklak Kunarı" adı verilen ağaca çocuk isteyen ailelerin gömleğinden bir par-

ça düğümlenerek bağlanır. Bu düğüm açılınca o ailenin çocuk sahibi olacağına inanılır. Ayrıca başka dilekler için de bu ağaca bez bağlanırdı (Kiyani, 1992: 239 -240). Ağaclara bez bağlama Şamanizm inancından kalma bir uygulamadır (İnan, 1998: 472). Ağaca bez bağlama herhangi bir dilek dileme için de uygulanır. Dede Korkut kitabında soyu devam ettirmek, erkek çocuk sahibi olabilmek için çeşitli uygulamalar görülür (Sümer vd, 1973). Şamanlarda da erkek çocuğa sahip olabilmek için hayvan kurban edildiği bilgisine rastlıyoruz (İnan, 1952: 167). Kaşkay Türklerinde diğer Türk topluluklarında olduğu gibi erkek evlada önem verilir. Kaşkaylara göre kız el malıdır ama oğlan eve gelin getirip ailenin büyümesine ve gücüne katkı sağlar (Karaaslan, 2021: 1441), bu yüzden kadınlar hemen hamile kalır kalmaz Allahtan erkek çocuk isterler, bunun için dilekler dilenir, dileğin kabul olması için yemekler verilir. Halı kesildikten sonra gücü ağacını kara çadır üstüne atarlar, eğer çadır içine giren ilk insan erkeksen niyeti eden ailenin çocuğunun erkek olacağına, kız girerse kız olacağına inanılır.

Bekâr bir kız halı dokurken dilek dilediğinde şu cümleleri okur;

Hız. Ali gele düşüme kanat vura çinime

Koser suyu töke yüzüme Allah güle yüzüme

Çözgü hazırlama işlemleri başlarken yağmurun yağması için dokuma tezgâhının başına bir miktar su dökülür. Türk Şamanizminin en yaygın geleneklerinden biri yağmur, dolu yağdırma ve onu durdurma kuvvetine dair bir taşın bulunduğu ve bu taşın Türklerin büyük atalarından miras olarak kaldığına inanılmaktadır, XVIII. Yüzyıldan sonra yağmur taşı hakkındaki inanç ve gelenekler ancak doğudaki müslüman Türklerde tespit edilmiştir (İnan, 1952: 26-27). İran'ın kurak bölgelerinde yaşayan toplumlarda Kaşkaylar da dahil eskiden yağmur yağdırmak için diğer inanışlara sahiptirler (Parham, 1992: 5-7).

Kaşkay Türklerinde eski çağlardan beri gelin kendi evinden damadın evine girmek istediğinde, evinin bereketini artırmak için elini önce para hircuna, sonra pirinç dolu bir çuvala ve un çuvalına sokması gerekirdi. Çobankara tiresi dokuma sırasında dokumacı atkılarını çözümler arasından geçirirken, dikkati dağılırsa ve atkılarını çözümlerin tamamından geçiremezse, bir misafirin geleceğine inanılır (K9).

3-9. Gök ile ilgili inanışlar ve ritüeller

Kaşkaylar gökteki yıldızların konumuna inanırlar ve günlük yaşamlarında etkili olduğunu düşünürler. Gökyüzünde uğursuzluk getiren bir yıldız olduğuna inanırlar. Bu yıldızın doğru halı dokumak için çözgü çözenin zarar getireceğini düşünürler. Takvimlerine göre gökyüzünde bu kötü yıldızın her gün, her gece nerede olduğunu bilirler. Kaşkaylar birini lanetlemek için ayın 21. gecesinin yıldızını kullanırlar. Kaşkaylara göre ayın 21. gecesinin yıldızı en tehlikeli yıldızdır (Bahmanbeigi, 2007: 121). Ayın 21. gecesinin günü hiçbir yeni işe başlanmamalıdır. Örneğin ip eğirmeye başlanmamalı, yeni dokuma yapılmamalı ve iplik boyama yapılmamalıdır. Bir işe başlamak için haftanın günleri onlar için önemlidir. Cumartesi uğursuz, Cuma kötü ve öğleden sonra dokuma ve dokumaya başlamak için kötü bir zaman olarak biliniyor. Örneğin halı dokumada gücü atılması işinin öğleden önce yapılması gerekir (K7). Nain şehri halkı sekiz yıldızlarına inanırlar, inanışa göre bu yıldızlar karşı karşıya veya sağ tarafta yan yana olduğunda yeni bir iş başlatılmaz aksi takdirde zarar verir

(Belaghi, 1990: 73). Yine Birjand’ da üç yıldızın uğursuz olduğuna inanırlar (Rezaee, 2002: 605-606). Şahrut halkına göre her kişinin uğursuz bir yıldız varlığına inanırlar, o kişi öldüğü zaman yıldızı da düşer (Shari’atzadeh, 1992: 513).

Kaşkay toplumunda çadırlarının yüzünün hangi tarafa bakacağı önemlidir. Topluluğun büyüklere göre çadırın ağız kısmının kuzeye bakması daha iyidir. En hayırlı yönün kuzey olduğuna inanılır ve buna “Şah Ocağı’nın yönü” denir. Kuzey yönü rüzgârın esmesi, yağmurun yağması ile ilgili olabilir (K8).

Sonuç

İnanışlar, bir toplumun manevi kültürünün bir parçası ve hareketin menşeidir ve insanların yaşam tarzını gösterir. İnanışlar nesilden nesile aktarılır ve bu aktarımda çevreden etkilenir, değişir ve hatta unutulabilir. Geçmişte, bu tür inanışları hayatlarında kullanan birçok insan vardı. Ancak bugün, Yaşam tarzı değişiklikleri, sosyal değişimler, şehirlere göç, sosyal ilişkilerin gevşemesi ve diğer şehir ve bölgelerdeki insanlarla daha az iletişim nedeniyle, bu inanışların çoğu artık ya unutulmuş ya da sadece hatıralarda kalmış olduğunu görüyoruz. Yeni nesil, bu tür inançları hurafe olarak gördüğü gibi, bu tür anlayışları ilişkilerdeki verimsizliğin, aile bireylerinin ve toplumdaki bireylerin uygunsuz davranışlarının oluşmasının nedeni olarak görmektedir. Öte yandan, şehirlerde yaşayan ancak bu tür inanışlara bağlı kalan ve bu inanışların ihlal edilmesini cezalandırılabilir bulan insanlar da vardır. Bu insanlar inanışları, bazı şeyleri yaptırmak veya yapmalarını engellemek, sakinleştirmek, beyinlerini yıkamak, kötülükten uzaklaştırmak ve bazen de din kültürünü yarmak amacıyla kullanırlar.

Aslen Türk soylu, konargöçer ve göçebe olan Kaşkay toplumunda, halkın en önemli sanatlarından biri olan dokumalarla bağlantılı bazı inanışlar oluşmuştur. Dokumalarla bağlantılı olan inanışlara alan araştırmaları sırasında birçok kişi ile yapılan görüşmeler sonucunda ulaşılmıştır. Kaşkay toplumunun el dokumaları ile ilgili inanışlarını incelediğimizde bu inanışları iki başlık altında toplayabiliyoruz; a) doğaüstü güçlerle çatışmalar ve bu doğaüstü güçlerden gelecek zararları önlemek için yapılan ritüeller; ölüm, talihsizlikler, nazar, uğursuzluk ve kötü şans gibi inanışlar bunlara örnektir. b) doğaüstü güçlerden yardım istemek; İmam Ali ve Peri’den yardım istemek, niyet etmek ve dilek dilemek gibi inanışlar bu grupta yer almaktadır. Bu inanışlarını bazen şiir ve şarkılar kullanarak gelecek nesillere aktarmışlardır. Araştırma bulgularına göre, göçebe yaşam tarzı için zamanın doğru kullanılabilmesi çok önemlidir. Çünkü bilinmezliklerle dolu doğada yaşamaktadırlar ve bu yüzden bütün inanışlarında zaman odak noktasıdır.

Notlar

- 1 Her aşiret birkaç tireden oluşur. Tire: Kişilerin birbiriyle yakın akrabalığı olan ve birkaç Oba'dan ortaya gelir.
- 2 Gülgez: Koyu kırmızı
- 3 Abı: Mavi
- 4 Yabı: Erkek at
- 5 Narıncı: Turuncu
- 6 İran'da yılın son ayı
- 7 Şii (on iki imam) inancına göre kutsal kabul edilen imamların soyundan gelen evlatlarının türbelerinin yer aldığı ve ziyaeret edilen türbe.
- 8 Şır: Aslan
- 9 Meded ver: Yardım et
- 10 Kömek etmek: Yardım etmek
- 11 Bir tire veya aşirette en üst pozisyonda bulunan kişiye han denilir ve o toplum han yönetimi altında idare edilir.
- 12 Melho mikhak: kokusu güzel olan yabani bir bitki, eskiden bunlarla gelinler için kolye yapılmış. Mikhak=karanfil
- 13 Sekizleme tokhumak: Sekiz katlı bent örnek
- 14 Şele: Dokumanın başlangıç ve bitiş kısmındaki kilime denir.
- 15 Gere germen: Kara çadır etrafındaki keçi kılından dokunan duvara denir.
- 16 Bedbektlerim: Felaketlerim
- 17 Gırgecek: 15 cm uzunluğunda, 2 cm civarda çapı olan ve keçi boynuzundan veya ağaçtan yapılmış dokuma işlemi için kullanılan bir alettir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir. Üniversite Etik Kurul Kararı alınmıştır.

Research and Publication Ethics Statement

This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The authors followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from the volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu makaledeki birinci yazar % 70 ve ikinci yazar % 30 düzeyinde çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

Contribution Rates of Authors to the Article

The first author in this article contributed to the 70% and second author 30% level of preparation of the study, data collection, interpretation of the results and writing of the article.

Destek Beyanı

Bu çalışma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Support Statement (Optional)

This work was not supported by any institution or organization.

Çıkar Beyanı

Çalışma hazırlanırken; veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarında yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması durumu söz konusu olmamıştır.

Statement of Interest

There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Afşar, İ. (1362/1983). Konye, laghab, nesbate ashâyer ve zekre ânha dar motune Fârsi (Nickname, title, and mention of the tribes in Persian literature). *Tribes and Nomads*, Agah, 241–245.
- Ahmadi, R. (1382/2003). *Tangestan*. Zamzameh Roshan.
- Akgün, E. (2007). Şamanist Türk halklarında kurban sungusu ve kendisine kurban sunulan varlıklar. *Sosyal Bilimler Dergisi Beykent Üniversitesi*, 1(2), 139-153.
- Akhte, A. (1385/2006). *Jashnhâ ve ayinhâye shâdmâni Iran (Iranian celebrations and rituals)*. Etelaat.
- Alp Kafiye, Ö. ve Mutlu, S. (2021). Şaman sembollerinin işlev ve anlam kodları. *Motif Akademik Halkbilimi Dergisi*, 14(35), 1008-1028.
- Andrew, J.B. (1976). *The Qashqai of Iran; World of islam festival 1976*. Whitworth Art Gallery.
- Artun, E. (1998). *Tekirdağ halk kültürü araştırmaları*. Tekirdağ Genç İşadamları Derneği Kültür.
- Bahmanbeigi, M. (1386/2007). *Orf ve âdat dar ashâyer Fars (Custom and habit in Persian nomads)*. Navid.
- Bayat, F. (1993). *Oğuz Epik En 'enesi ve Oğuz Kağan dastanı*. Azerbaycan Elmler Akademiyası.
- Bayatlı, N.Y. (2012). *Irak Türkmen folklorunda halk inançları*. Atatürk Kültür Merkezi.
- Beck, L. (1991). *Nomad: A year in the life of a Qashqa'i tribesman in Iran*. University of California.
- Belaghi, A. (1369/1990). *Nain history*. Darolketab.
- Dehhoda, A.E. (1339/1960). Kaçkay, *Loghat-nâme (Encyclopedic Dictionary)*. Tehran University.
- Efendi Bayazidi, M. (1369/1990). *Âdâb- o rosoom-e Kordân (Kurdish customs)*. Miad.
- Endjavi, A. (1352/1973). *Jashnhâ -ve âdâb-o mo 'taqedât-e zemestân (Winter celebrations and customs and beliefs)*. Amirkabir.
- Erbek, G. (1986). *Anadolu motifleri sergi kataloğu*. Alman Kültür Merkezi.
- Erbek, M. (1996). Çatalhöyük'ten günümüze Anadolu motifleri. *Tombak Dergisi*, 10, 68-76.
- Ergin, M. (2010). *Dede Korkut kitabı*. Boğaziçi.
- Faghiri, A. (1342/1963). *Terânehây-ı mahali (Local songs)*. Navid.
- Genç, R. (2009). *Türk inanışları ile milli geleneklerinde renkler ve sarı kırmızı yeşil*. Atatürk Kültür Merkezi.
- Gömeç, S. (1998). Şamanizm ve eski Türk dini. *PAÜ, Eğitim Fak. Dergisi*, 4, 38-52.
- Güller, K. (1995). Şamanizm ve Anizm'in Anadolu Türk kültürüne yaptığı bazı etkiler üzerine düşünceler. *Öneri*, 1(2), 159-162.
- Homayuni, S. (1353/1974). *The customs of the people of Shiraz*. Department of Culture and Arts of Fars Province.
- Hunt, D. and Chenciner, R. (2006). Colour symbolism in the folk literature and textile tradition of the Caucasus. *Optics & Laser Technology*, 38, 458-465.
- İnan, A. (1952). *Müslüman Türklerde Şamanizm kalıntıları*. Sayı IV, Ankara Üniversitesi, 19-30.
- İnan, A. (1972). *Tarihte ve bugün Şamanizm materyaller ve araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (1995). *Tarihte ve bugün Şamanizm*. Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve incelemeler*. Türk Tarih Kurumu.
- İrani, M. and Yusefi, S. (2018). The colors, their intrinsic elements and functions in Iranian tales.

Culture and Folk Literature, 6(21), 50-72.

- Karaaslan, M. (2011). Kaşkay Türklerinde doğum çevresinde gelişen inanç ve pratikler. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6 (3), 1435-1448.
- Kiyani, M. (1371/1992). *Siyah çâdorhâ (Black tents)*. Said-e now.
- Küçük, S. (2010). Eski Türk kültüründe renk kavramı. *Bilig*, 54, 185-210.
- Özcan, B.A. (2018). Türk ve Slav kültüründe siyah renk. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(18), 269-292.
- Oberling, P. (1383/2004). *The Qashqai nomads of Fars*. (F. Tayyebipoor, Farsça çev.). Pardis-e danesh.
- Parham, C. (1371/1992). *Destbâfthâ-ye aşâyeri ve roostayi Fars (Tribal and village rugs from Fars)*. V. 2, Amirkabir.
- Parham, C. (1362/1983). İle Ghashghâi key ve az kojâ be Fars âmade ast (When and where has come from Qashqa`i confederacy to Fars). *Tribes and Nomads*, Agah. 246 – 265.
- Rezaee, J. (1381/2002). *Birjandnâme*□. Hirmand.
- Rezaei, G.R. (1387/2008). *My city Fasa from another look*. Navid.
- Saedi, S. (1386/2007). *Farhang-e mardom-e Minab (Folklor of Minab)*. Elshan.
- Shari'atzadeh, A.A. (1371/1992). *Folklore of Shahrud*. Moalefan.
- Sümer, F., Uysal, A.E., and Walker, W.S. (trans. and eds.) (1972). *The Book of Dede Korkut*. University of Texas.
- Şenesen, İ. (2021). Şamanizm'in bilimsel kavram olarak tanımlanması üzerine bir değerlendirme. *UHAD*, 4(6), 52-61.
- Şişman, B. (2015). Dede Korkut hikâyelerinde ölüm karşısında Oğuz'un Tavrı. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 121-130.
- Tamimdari, A. (1390/2011). *Farhange âme (Popular culture)*. Mahkame.
- Yılmaz, M.A. (2008) Kazaklarda batıl inanışlar. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 417-430.
- Yılmaz, E. (2003). Dede Korkut kitabı'nda tasvir dünyası. *TDAY Belleten I*. 123-150.

Kaynak Kişiler

- K1. Ahmad Bahmani, yaşı 48, aşireti Hamseh, tiresi Baseri, üniversite mezunu, Şiraz, devlet memuru.
- K2. Eşrat Bahmannejad, yaşı 50, aşireti Amele, tiresi Bahmanbeyi, üniversite mezunu, Firuzabat, Jadaşt köyü, dokuyucu.
- K3. Gülafruz Rahmani, yaşı 79, aşireti Amele, tiresi Nemedi, okuryazar değil, Şiraz, dokuyucu.
- K4. Gülbatur Moradi, yaşı 86, aşireti Amele, tiresi Nemedi, okuryazar değil, Firuzabat, dokuyucu.
- K5. Mahnaz Şamşiri, yaşı 55, aşireti Şeşbeyli, tiresi Şurbakhurlu, üniversite mezunu, Faraşbant, dokuyucu.
- K6. Nooşazar Nowruzi Çobankara, yaşı 51. aşireti Amele, tiresi Çobankara, medrese mezunu, Firuzabat, dokuyucu.
- K7. Sarigül Haghigat, yaşı 85, aşireti Şeşbeyli, tiresi Köleli, okuryazar değil, Mervdeşt, dokuyucu.
- K8. Soheyla Rahmani, yaşı 55, aşireti Amele, tiresi Nemedi, medrese mezunu, Firuzabat, cahadabat köyü, dokuyucu.
- K9. Soodabeh Rezaî, yaşı 55, aşireti Amele, tiresi Çobankara, medrese mezunu, Firuzabat, cahadabat köyü, dokuyucu.

Görsel Kaynak

Görsel 1: Şerife Atlıhan arşivinden (özel arşiv)

Görsel 2: www.gramho.com, (erişim tarihi: 03.11.2020)

Etik Kurul Onay Kararı/ Ethics Committee Approval Decision: Şiraz University Faculty of Art and Architecture- Januray 13, 2023. Sahand Lutfi, Ph.D. Vice President of Research

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).